

JOHANNES SETÄLÄ - SUOMALAINEN SAMAANI

”Pienen rummun välityksellä olen yhteydessä esivanhempien pitkään ketjuun, aina syntymien alkuhämärään. Heilläkin on ollut soitin, rumpu, hyvinkin samanlainen kuin tämä tässä. Hekin ovat tienneet esivanhempien ketjun johtavan maailmankaikkeuden suuriin syntyihin ja tehneet tiedoistaan lauluja, joita on sitten laulettu sukupolvesta toiseen, ettei kukaan unohtaisi. Vaikka kaikki muu muuttuisi ja vaihtuisi toiseksi, tieto jumalaisesta alkusidoksesta tulisi säilyttää aina, kaikkina aikoina. Pidän rumpua sylissäni, tunnustelen sen kuvioitua vanhaa nahkaa, sen mykkyröitä ja polkuja, sen maata, ylistä ja alista. Kuljetan sormia virroissa ja vuorilla, laaksoissa ja tasangoilla. Merien aavat purjehdin ajatuksissa, tulen poukamiin ja niiden vanhoihin satamiin. Monta pyhää temppelilehtoa, rukouksin punotuin seinin, seitavuoria mahtavin haltiavoimin. Maaäidin pyhättö vuoren rinteellä, oraakkelin luola. Temppelein neitsyet tanssimassa pihan lähteen ympärillä. Ugrien jumalat, maan, ilman, veden ja elämäntulen voimat. Syvien vanhojen metsien naavaiset haltiat. Vuoren ja järven jumalat ja haltiavoimat. Keijut ja maahiset, värjyvät suon virvat. Mustat pilvet, sateen ja ukkosen voima. Kun olen tässä, kaikki on tässä. Rummun kalvossa, vuorella ja minussa itsessäni, joka olen osa tätä kaikkea. Hitunen kaikkea tietoisuutta, valoa ja varjoa, pimeyttä ja kirkkautta. Tullut jostakin kaukaa aikojen takaa, menossa johonkin kauas aikojen taa. Kaikki on olemassa nyt. Olen keskellä sitä kaikkea, olen itse sitä kaikkea. Kutsun tätä aikaa ja tulevaa. Kutsun hyviä voimahaltioitani. Sielunhaltiaani kutsun. Olen lähdössä palatakseni. Olen lähdössä mennäkseni. Olen lähdössä tietääkseni. Olen lähdössä aikojen taa.”

Edellinen on Johannes Setälän kuvaus hänen valmistautumisestaan samaanimatkalle toiseen todellisuuteen.

Johannes Setälä on vuonna 1941 syntynyt lohjansaarelainen samaani, taiteilija ja kuvataideopettaja. Vaikka Setälällä on jo melkein neljäkymmenen vuoden kokemus samanismista, hän haluaa vieläkin käyttää itsestään varovaisesti samaani- nimeä. Vasta kun 1996 alkuperäiskansojen Four Winds -kokouksessa intiaaniosallistujat vihkivät hänet Suomen ja Pohjolan hengenperinnön ja samaanitulen vartijaksi, on hän omien sanojensa mukaan tätä kunnioittamaansa nimeä enemmän käyttänyt.

Setälän mukaan samaaniksi tuloon liittyy aina kutsumus, joka saattaa kirkastua vasta pitkän ajan kuluttua. Setälä muistelee, että hän leikki jo neljävuotiaana kotinsa lähimetsissä maahisten kanssa, jotka kutsuivat häntä mukaan omiin puuhiinsa aliseen maailmaan. Johannes Setälä sanoo, ettei hän osannut tuollaisia asioita pitää minään ihmeenä, koska lapsen maailma on niin avoin.

Johannes Setälän kehityskaari samaaniksi alkoi 23-vuotiaana hänen ajauduttuaan psykofyysiseen kriisiin, josta ulospääsy alkoi hänen mukaansa hyvin hitaasti vasta sitten, kun hän sai avukseen henkioppaan. Tämän henkioppaan kanssa hän kävi keskustelua omien sanojensa mukaan yötä päivää pari vuotta: ”Moni heistä, joka kokee samaaniksi kasvamisen ehdottomana sisäisenä pakkona, on jo omassa elämässään kokenut vaikeita kriisejä, ehkä sairautta, joka on näyttänyt kuoleman portit. Samaaniksi tulemiseen liittyy kiinteästi entisen kuoleminen, ja uudeksi tuleminen, jossa yhteydessä voidaan saada työssä tarvittavia henkiuttajia.”

Hän jatkaa: ”Uudeksi syntymä on kautta maailman ollut samaaniksi tulemisen avainkohta, vasta niin syvällisten kokemusten jälkeen on ihmisellä mahdollista ymmärtää riittävästi eri olemassaolon tasoja. Toisaalta kuoleman kokeminen läheltä ei tee samaaniksi, siihen tarvitaan myös kaikki muut edellytykset,

joista oleellisin on siis eittämätön kutsu tehtävään.”

Johannes Setälän mukaan nykypäivänä, ja vielä suomalaisessa kulttuurissamme, jossa samanismi ei enää voimakkaasti ole osa arkielämää, on opettelu ja harjoittelu samaanin ammattiin monimutkaisempaa kuin monessa muussa kulttuurissa kuten esim. Siperiassa, jossa vanha kyläsamaani opettaa nuorempaa samaanioppilasta vielä eläessään. Näin säästyään ainakin osin siltä, ettei samaanioppilas eksy väärille tai vaarallisille poluille.

Johannes selittää: ”Vaikka samaanin maailmankuva on monikerroksellinen, hänen täytyy aina pystyä selvästi erottamaan eri todellisuudet toisistaan, muuten elämä tässä maailmassa käy mahdottomaksi. Samaanin pitää tietää ja tuntea eri todellisuuksien liittyminen toisiinsa. Eivät ne erillisiä ole, mutta ne koskettavat toisiaan vain määrättyllä tavalla ja tietyillä tasoilla. Samaani lähtee vartavasten matkalle toisiin olomuotoihin ja palaa sieltä takaisin, toimiakseen taas tässä todellisuudessa, tämän ehdoin.”

”Työskennellessään samaanin on oltava hyvässä psyykkisessä ja fyysisessä kunnossa, hänen on tiedettävä miten milloinkin menetellään. Sekava humala, tai muu aineilla hankittu huumautunut tila ei luo edellytyksiä tällaiseen tietoisuuteen, vaan on sangen tehokas ehkäisijä. Samaanin on tietoisesti pystyttävä ohjailemaan kulkua kohti asettamansa tehtävän ulottuvuuksia, kohdattava ongelmia, vaikeuksia ja esteitä, jotka on voitava tietoisessa mielessä ratkaista.”

Johannes Setälä on ollut ensimmäisinä elvyttämässä samanistista toimintaa Suomessa. Lisäksi hän on ollut luomassa uutta kalevalaista maalaustaidetta. Setälä pitääkin Kalevalaa tärkeänä samanismin perusteoksena suomalaisille. Johannes Setälän mielestä Kalevala on kaikilta keskeisiltä osiltaan samaanimailman ja matkojen kuvausta. Hänen mukaansa kuka tahansa, jolla on omakohtaista kokemusta tai tietoa vanhojen samaanien toiminnasta ja maailmankuvasta, voi tunnistaa tämän välittömästi.

Setälä kuvailee: ”Kalevalan samanistisen perustan havaitsi jo italialainen tutkimusmatkaja D. Comparetti vuonna 1891. Martti Haavio tuli myöhemmin samaan tulokseen uusin perustein. Matti Kuusi otti tämän asian ehkä vahvimmin esille, todeten vielä, että samanismi on suomalaisille ominta, indoeurooppalaisesta vaikutuksesta vapaata perintöä. Itse Elias Lönnrot, harras kristitty, koetti järjestelmällisesti karsia pois kaiken myöhäisenä ja epäoleellisena pitämänsä kristillisyyden eepoksestaan.”

Setälä nojaa mielestään työssään samaanina suomalaiseen kansanperinteeseen. Kalevalaa tutkimalla hän on löytänyt yhtäläisyyksiä muun muassa alkuräjähdyksen ja Väinämöisen polvelle tipahtaneen sotkan munan välille. Setälä selittää myös sammon mysteeriiä: ”sampo on maailmankaikkeus, jota suuri voima pyörittää. Rumpu on maailmankaikkeuden kuva, ensimmäinen häivähdys kaikkeudessa - sampo on rumpu...”

Setälän mukaan samanismin historia on yhtä pitkä kuin ihmisen historia ihmisenä. Hän ei kuitenkaan pidä samanismia uskontona, vaan elämäntapana tai maailmankäsityksenä. Setälä sanoo olevansa panteisti. Luonnossa asuu hänen mukaansa kuolematon henki. Hän kertoo: ”Eläinten ja kasvien lisäksi maassa ja vedessä, ehkä jopa kivessä on henki. Samanismin perusta on aineen, voiman ja hengen kolmiyhteys; aine liikkuu voimasta, jota henki säätelee.”

Samanismi on Setälän mukaan aina yhteisöllistä toimintaa. Entisajan heimoyhteisöissä samaani oli

parantaja, tietäjä ja näkijä, ja koko yhteisö osallistui samanointiin taiteen keinoin, laulaen, soittaen ja tanssien, myöhemmin siitä vielä kerrottiin ja kuvitettiin tarinoita. Setälän mielestä länsimaissa samaani voi yhä puhutella ihmisiä esimerkiksi taiteensa kautta. Hänen mukaansa samanisin keskeinen sanoma tälle ajalle on ihmisen kohtalonyhteys luontoon. Setälää huolestuttaa se, että erityisesti suurkaupunkiväestö on teollistuneen elämänmuodon ja jatkuvan kasvun hurmassa erkaantunut ”maajuuristaan”.

Setälä jatkaa: ”Perinteiset samaanit säätelivät tasapainoa ihmisen ja muun luonnon välillä. Esimerkiksi metsästystarve sovitettiin vuodenaikojen kiertokulun mukaan. Nyt luonto nähdään pelkkänä ihmisen hyötyreservinä. Luontosuhteen palauttaminen kestäväksi, luonnon itseisarvon tajuaminen, on realiteetti, jonka varassa on ihmiskunnan tulevaisuus. Minulle metsä on välttämätön elementti, mahtava voimakeskus.”

Johannes Setälä on vetänyt parinkymmenen vuoden ajan pienille ryhmille samaani-istuntoja. Hän on myös kirjoittanut kolme kirjaa samanismista: Shamaanin matka (1997), Shamaanin maailma (2000) ja Shamaanin rumpu (2005). Setälä korostaa kuitenkin, ettei samaanitoiminta ei ole koskaan ollut tai tule olemaan viihdetoimintaa. Samaanitoimintaan kuuluu aina poikkeuksetta mukaan maailmankatsomus. Ns. rumpupiiriryhmät eroavat varsinaisesta samaanitoiminnasta siinä, että ne ovat osa sitä, mutta eivät edellytä osallistujilta rituaalien, haltioiden ja maailmankuvan tuntemista siten kuin samaanin on ne tunnettava.

Setälä ei mystifioi samanismia, sillä samanisin maailma sisältää todellisuuksia, jotka löytyvät eri tasoilta. Shamaanin matkat yliseen ja aliseen ovat todellisia, ne eivät siis ole mitään mielen tuottamia harhanäkyjä. Tässä Johannes Setälä tukeutuu muun muassa viime vuosisadalla toimineen psykoanalyttikko C. G. Jungin kokemuksiin. Jungin tekstit paljastavat myös hänen tehneen samaanimatkoja, jotka ulottuivat alitajunnan kerroksia laajempiin ulottuvuuksiin.

Setälän tärkein työ- ja apuväline matkalla toisiin ulottuvuuksiin on rumpu. Rummutuksen lisäksi Setälä auttaa henkimirinnsä vapauttamista voimalauluilla, joiden sävelistä ja sanoista ei ole ennalta tietoa. Setälä samanoi tarpeen ja tunteen mukaan, joskus useina päivinä peräkkäin, toisinaan menee pidempi aika ilman.

Johannes Setälän rituaaleissa myös loitsut ovat keskeisessä roolissa. Loitsut ovat riittirunoja, joilla pyritään hallitsemaan yliluonnollisia voimia ja vaikutuksia. Niiden perustana on usko sanan vaikuttavaan voimaan. Loitsujen kieli eroaa arkikielestä siinä suhteessa, että sanat eivät ole vain kohdettaan ilmaisevia merkkejä, vaan niiden koetaan olevan todellisessa yhteydessä kohteeseensa. Niinpä yliluonnollisia ilmiöitä tai olentoja koskevissa sanoissa on kohteensa voimaa eli ”väkeä”. Johannes Setälä toteaa: ”Jumalat, haltiat, henget ja luonnonvoimat ovat olleet esivanhemmillemme hyvin todellisia ja aina läsnä olevia. Heillä oli välittömän luonteva kosketus näihin asioihin.”

Johannes Setälän käyttämä perusloitsu rituaalin alussa on: ”Nouse luontoni lowesta, syntyni syvästä maasta, hawun alta haltiani, wastuksia voittamahan, katehia kaatamahan, voimiaki antamahan, terweyttä tuomahan!” Pidemmässä versiossa tästä jatketaan vielä: ”nouse kiwikintahat käessä, waskihattu hartioilla, nouse woima antamahan, nouse wäki nostamahan, miulle woimattomalle woimaksi, wäettömälle wäeksi!” Johannes Setälän mukaan ”wäki” tarkoittaa tässä loitsussa esivanhempia, tietäjiä. ”Woima” on heidän voimaansa, myös maan tai veden voimaa. Johannes Setälän mukaan hän käyttää joskus myös vielä pidempiä loitsuja.

Johannes Setälän mukaan rituaalit ovat olennainen osa samanistista työskentelyä. Hänen mukaansa samanistinen rituaali antaa muodon, järjestyksen, rytmin ja tarkoituksen hänen työlleen samaanina. Rituaali johtaa samanistisella polulla eteenpäin ja antaa myös suunnan kaikelle toiminnalle. Hänen mielestään kehitys samaanina pysähtyy, jos hän ei säännöllisesti harjoita rituaaleja. Setälän mukaan uskonnot ovat toimintatapoja, eivätkä sinällään johda mihinkään, mutta uskonnollisen toiminnan ytimeistä voi löytyä laajemman ymmärtämisen alku, eli henkilökohtaisen kokemisen mahdollisuus. Rituaalien aikana nousee tietoisuuteen olennaisia asioita, joita Setälä työssään käyttää: ”kokemus ja havainto tulevat aniharvoin itsestään, sitä kohti on pyrittävä, annettava harjoituksella eli rituaalilla sille mahdollisuus tapahtua.”

Parantaminen samanoinnilla kuuluu luonnollisesti Setälän toimenkuvaan. Samaani on Setälän mukaan parantaja ja tietäjä, jonka tehtävänä on auttaa ja parantaa ihmisiä arjessaan sekä pitää luonto tasapainossa. Myös isoihin kysymyksiin, kuten maiden ja kansojen asioihin voidaan keskittyä rituaaleissa ja samaanimatkoilla.

Kokenut samaani pääsee matkalleen pelkästään kevyesti rummuttamalla. Oppilaiden kanssa ja monesti muulloinkin on hyvä käyttää selkeitä rituaaleja. Miten hän aloittaa rumpuistuntoihin osallistujien ”valmentamisen” samaanimatkoihin? Setälän mukaan matka etenee kunkin henkilökohtaisten mahdollisuuksien mukaan. Aluksi voi mennä pitkään aika, ennen kuin on valmis samaanimatkalle:” Oppimattoman ei ole hyvä lähteä yksin yrittämään. Kulkemalla luonnossa samanismista kiinnostunut voi kysellä omia polkujaan. Tärkeintä on henkilökohtaisen tietoisuuden, oman sielullisen yhteyden löytäminen. Sen voi aloittaa jo pelkästään menemällä metsään ja luomalla uudelleen oma yhteys luonnon kanssa.”